

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ ШКОЛЯРІВ ДО ДОВКІЛЛЯ

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 11, с.111–113

Виявляються особливості ставлення та ціннісних орієнтацій підлітків до довкілля. Досліджується вікова динаміка у ставленні до різних типів оточення.

У дослідженні особливостей уявлення підлітків про довкілля і ставлення до нього з'ясувалося питання про розбіжності ставлення до його об'єктів серед різних вікових груп. Зауважимо, що вік розуміється не в біологічному, а в біосоціальному плані й характеризується насамперед належністю до певного класу середньої школи.

Дані збирались у січні — березні 2002 р. серед школярів 7–10 класів СШ № 267 м. Києва. Загальний обсяг вибірки становив 106 досліджуваних. Було застосовано такі методики:

- “Натурафіл” — вимірювання інтенсивності ставлення до природи;
- “ЕЗОК” — виявлення домінантної установки у ставленні до природи;
- “Домінанта”, за якою діагностується домінантність ставлення до довкілля;
- виявлення структури оточення;
- незавершені речення.

Три останні методики спрямовані також на діагностику ціннісних орієнтацій у ставленні школярів до довкілля.

Опитувальник “Натурафіл” призначений для діагностики рівня розвитку інтенсивності ставлення до природи у непрагматичній модальності. Інтенсивність складається з чотирьох компонент, відповідно до яких побудовано шкали методики: перцептивно-афективну, що спрямована на естетичне і етичне освоєння об'єктів природи; когнітивну, або пізнавальну активність; практичну, що виявляє рівень готовності до освоєння необхідних технологій, вмій і навичок у взаємодії з об'єктами природи; вчинкову, що відповідає рівню особистісної активності щодо змін в оточенні відповідно до власного ставлення до природи.

У методиці “ЕЗОК” використано вербально-асоціативний принцип. За допомогою цієї методики виявляється домінуюча установка особистості у ставленні до природи серед виокремлених чотирьох:

- “[e]стетичної” — природа сприймається як об'єкт краси;
- “когнітивної” — природа є об'єктом вивчення, [з]нання;
- “[o]хоронної”;
- “прагматичної” — природа становить насамперед об'єкт [к]ористі.

Досліджуваному пропонується стимульне слово, що відповідає певному об'єкту природи, і він повинен вибрати один з п'яти варіантів, що найбільше “підходить” цьому слову. Серед пропонуваніх слів чотири відповідають виокремленим установкам, а п'яте є “сміттям”.

Методика “Домінанта” базується на розробленій А. Ф. Лазурським класифікації типів ставлень особистості до явищ природи, суспільства, до себе тощо. Він виокремлював 15 груп. Автори цієї методики (С. Д. Дерябо, В. А. Ясвін) об'єднали деякі з цих груп у дев'ять категорій для спрощення процедури тестування: матеріальні цінності, природа, оточуючі, секс (відносини з особами протилежної статі), держава і влада, праця і навчання, питання добра і зла, наука і мистецтво, Я. Нами було використано модифікований варіант цієї методики. Досліджуваному пропонувалося вибрати три найбільш і три найменш важливі поняття у трьох розрізах — емоційному, практичному та інформаційному. Як показали досліди, у певних випадках результати за трьома аспектами суттєво різняться.

Методика незавершених речень використовувалась з метою виявлення профілю ставлення індивіда до груп оточення, які було виокремлено в попередніх дослідженнях (докладніше див. [1]). Ця методика належить до групи проєктивних тестів, складається з 28 незавершених речень, кожне з яких відбиває ставлення респондента до однієї з семи груп оточення ("Я", "Люди", "Природа", "Місця перебування", "Речі та предмети", "Сім'я", "Духовна сфера").

Зведені дані за методикою "Натурафіл" наведені в табл. 1. Насамперед звертає на себе увагу загальна тенденція до зменшення інтенсивності ставлення до природи від 56,04 у сьомому класі до 49,72 у десятому (дані наведені за стандартизованою Т-шкалою [2, 257]).

Таблиця 1

Клас	Шкала					
	перцептивно-афективна	когнітивна	практична	вчинкова	ерудованість	загальна інтенсивність
7а	3,44	4,89	5,56	5,30	5,63	56,04
8а	4,63	4,11	4,00	4,89	6,07	53,74
9а	4,68	4,08	3,96	4,28	5,64	51,80
10б	4,14	2,69	3,62	4,41	6,72	49,72

Причому, якщо в сьомому класі показник за шкалою практичної взаємодії є найсуттєвішим "вкладником" у загальну інтенсивність, то у восьмому та дев'ятому класах він найменш суттєвий. Водночас мінімальним є внесок у загальну інтенсивність в сьомому класі показника перцептивно-афективної шкали, тоді як в інших трьох класах він стоїть на першому (9а) або другому (8а, 10б) за важливістю місця. Інтерес становить факт найслабкішої пізнавальної активності в десятому класі (2,69) і водночас найбільшої серед усіх класів екологічної ерудованості (6,72).

Стосовно типу установки у ставленні до природи картина аналогічна майже в усіх чотирьох класах (табл. 2). Домінуючим є естетичний тип — близько 40 %. На другому місці з відставанням у середньому на 11 % стоїть прагматична взаємодія з природою. Єдина суттєва розбіжність між класами існує щодо спрямованості на охорону природи. Цей показник значно вищий (22 %) у школярів сьомого класу, ніж у старших підлітків (14 та 12 %). Стосовно охоронної взаємодії також спостерігається спадаюча тенденція — найактивнішими в цьому плані є наймолодші підліт-

Таблиця 2

Клас	Установка, %			
	естетично	когнітивна	охоронна	прагматично
7а	35,21	13,51	21,82	29,45
8а	45,82	15,11	14,09	24,98
9а	37,43	18,23	14,32	30,02
10б	42,14	13,83	11,70	32,34
Середнє значення	40,10	15,17	15,50	29,22

ки, найменшу активність виявляють десятикласники.

Серед типів довкілля, які виокремили дослідники С. Д. Дерябо і В. А. Ясвін, базуючись на ідеях А. Ф. Лазурського, у середньому за всіма підлітками домінують навчання і труд (табл. 3). Лише у школярів десятого класу цей показник відходить на друге місце, поступаючись відносинам з особами протилежної статі (95 проти 84 балів). Зауважимо при цьому, що у сьомому класі такі відносини посідають передостаннє за важливістю місце.

Таблиця 3

Клас	Тип довкілля, балів								
	влада	добро, зло	матеріальні цінності	наука-мистецтво	оточуючі	природа і тварини	секс	труд, навчання	"Я"
7а	194	152	154	105	130	129	161	100	135
8а	205	152	150	105	114	115	109	94	142
9а	197	173	166	126	114	140	122	97	161
10б	188	167	152	124	111	129	84	95	114
Розом	783	644	621	459	469	513	476	386	552

Природа і тварини в системі цінностей стоять посередині. Причому тут знову можна спостерігати спадаючу тенденцію. Якщо в учнів сьомого класу цей показник посідає третє місце, а у восьмому та дев'ятому — п'яте, то у десятикласників він відіграє ще меншу роль (шосте місце).

Схожі результати щодо важливості природи серед інших типів оточення отримано за методикою виявлення його структури (табл. 4). Було виокремлено шість типів оточення, серед яких природа (у середньому по вибірці) посідає чет-

верте місце. Тут знову виокремлюються молодші підлітки, у яких цей показник стоїть на другому місці, доволі близько до типу оточення "люди" (відповідно 20 і 23 %).

Таблиця 4

Клас	Тип оточення, %					
	духовна сфера	діяльність	люди	місця перебування	природа	речі
7а	18,64	8,92	23,11	10,62	20,20	18,51
8а	8,92	6,39	32,91	10,79	8,28	32,71
9а	13,42	6,97	28,92	13,42	12,09	25,18
10б	21,92	7,08	17,53	8,29	17,03	28,15
У середньому	16,07	7,42	25,49	10,80	14,62	25,91

Зауважимо, що результати, які були отримані за цією методикою, загалом подібні до результатів досліджень 1999–2000 рр.

Врешті-решт, в останній методиці будувался профіль системи ставлень досліджуваних до виокремлених у попередньому типів оточення (табл. 5). На відміну від методик "Домінанта" і виявлення структури оточення тут з'ясувалося насамперед емоційне забарвлення (додатне або від'ємне). Причому нульове значення (або близьке до нього) показників може свідчити, з одного боку, про нейтральність у ставленні, а з іншого — про взаємокомпенсованість приємних і неприємних почуттів. Стосовно природи маємо саме другий варіант. Взагалі кажучи, природа і відносини з нею викликають більше додатні, ніж від'ємні емоції. Однак можна помітити тенденцію до певного оберненого зв'язку між показниками ставлення до природи і до себе. Де більше приємних відчуттів у досліджуваних викликає власне "Я", там їх менше щодо природи, і навпаки. Найбільше негативних емоцій в усіх підлітків викликають місця перебування: міський транспорт, школа, вулиця. Причому максимум негативу досягається серед десятикласників. На іншому полюсі стоять сім'я і духовна сфера буття. Зауважимо, що у ставленні до людей доволі високий позитив властивий лише школярам сьомого класу.

Таблиця 5

Клас	Тип оточення						
	"Я"	сім'я	природа	місця перебування	духовна сфера	люди	речі
7а	0,81	2,70	1,44	0,11	1,93	1,26	2,33
8а	1,60	1,56	0,80	-0,16	2,20	0,48	1,40
9а	1,41	1,96	0,74	0,04	1,85	-0,15	1,78
10б	0,46	1,88	1,46	-0,38	2,19	0,38	0,73

Тривожними є дані щодо одного із завдань методики незавершених речень. Досліджуваним пропонувалося закінчити речення: "Настане день, коли природа...". Було запропоновано чотири варіанти продовження, які охопили близько 87 % усіх відповідей: по дві позитивні та негативні (табл. 6). Виявилось, що майже половина учнів сьомого і дев'ятого класів (а восьмого — майже 58 %) не бачать майбутнього співіснування людини і природи.

Таблиця 6

Варіант закінчення речення "Настане день, коли природа...", %	Клас			
	7а	8а	9а	10б
Загине	37,0	38,5	18,5	19,2
Вб'є людину	7,4	19,2	29,6	14,8
Відродиться	40,7	26,9	29,6	44,4
Допоможе людині	7,4		7,4	3,7
Інше	7,4	15,4	14,8	14,8

Загалом результати дослідження виявили спадаючу вікову тенденцію в кількох аспектах ставлення школярів до природи, а саме в інтенсивності взаємодії та ієрархії значущості типів оточення.

Література

1. Вернік О. Л. Деякі особливості уявлення про середовище в підлітків — мешканців Києва // Розвиток ідей Г. С. Костюка в сучасних психологічних дослідженнях: Наук. зап. — Вип. 20.
2. Дерябо С. Д. Экологическая психология: диагностика экологического сознания. — М., 1999.
3. Альманах психологических тестов / Сост. Р. Р. Римский, С. А. Римская. — М., 1996.